

Key words: *personal self-dependence, model of development, personal agency, self-awareness, freedom, initiative.*

Відомості про автора

Павлюк Марія Михайлівна, доцент кафедри психології МАУП, м. Київ, Україна

Pavliuk, Mariia Mykhaylivna, Ph.D of Psychology, Associate Professor, of the Department Psychology, Interregional Academy of Personnel Management (IAPM), Kyiv, Ukraine

E-mail: maksiola@gmail.com

УДК 159. 923

Рябовол Т.А.

**ЧАСОВА ПЕРСПЕКТИВА- УМОВА РОЗВИТКУ ФУНКЦІЇ ПРОГНОЗУ В
СТАРШОМУ ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ**

Рябовол Т.А. Часова перспектива – умова розвитку функції прогнозу в старшому підлітковому віці. У статті представлено результати емпіричного дослідження впливу часової перспективи випускників сучасної школи на їхню здатність прогнозувати власне життя. Виявлено особливості часової перспективи та здатності до прогнозування притаманні сучасним старшокласникам. Експериментально підтверджено існування зв'язку прогностичної функції та часової перспективи у молодих людей. Розглянуто вплив часової перспективи на розвиток здатності прогнозувати, планувати та конструювати своє життя. Виявлено різницю цього зв'язку у старшому підлітковому та молодшому юнацькому віці. Дослідженням підтверджено, що відсутність або слабкість цих умінь викликають складні переживання для неформованої особистості в ситуації кардинального вибору. З допомогою експерименту виявлено якісні характеристики сприймання та осмислення минулого і теперішнього та очікувань від

майбутнього. В дослідженні було використано нову методу «Листок самоаналізу», розроблену Т. Рябовол, Л. Скабою. Вона може бути використана як опитувальник і як психокорекційний інструмент.

Ключові слова: підлітки, часова перспектива, прогностична функція, ціле покладання, планування, критичне мислення, життєвий вибір.

Рябовол Т.А. Временная перспектива – условие развития функции прогноза в старшем подростковом возрасте. В статье представлены результаты эмпирического исследования влияния временной перспективы у выпускников современной школы на их умение прогнозировать собственную жизнь. Выявлены особенности временной перспективы и умения прогнозировать присущи современным старшеклассникам. Экспериментально подтверждено существование связи прогностической функции и временной перспективы у молодых людей. Рассмотрено влияние временной перспективы на развитие умения прогнозировать, планировать и конструировать свою жизнь. Выявлены различия этой связи в старшем подростковом и младшем юношеском возрасте. Исследованием подтверждено, что отсутствие или слабость этих умений вызывают сложные переживания для несформированной личности в ситуации кардинального выбора. С помощью эксперимента исследованы качественные характеристики восприятия и осмысления прошлого и настоящего и ожиданий от будущего. В исследовании была использована новая методика «Листок самоанализа», разработанная Т. Рябовол, Л. Скабой, которая может быть использована как опросник и как психокоррекционный инструмент.

Ключевые слова: подростки, временная перспектива, прогностическая функция, целеполагания, планирования, критическое мышление, жизненный выбор.

Постановка проблеми. Теперішній світ живе значно швидше, аніж ще десять-двадцять років тому. З кожним роком люди швидше й швидше рухаються, говорять, вчаться, виконують роботу і т.п. Ця ситуація відповідає відомому вислову про те, що «необхідно бігти з усіх сил, тільки для того, щоб залишатись на місці». І це значний виклик для сучасної людини, яка звільнилася від важкої фізичної праці, певних суспільних традицій та стереотипів, але тепер ще більше, ніж раніше залежить від власного вибору. Тепер для багатьох людей життєві задачі стали значно складнішими, ніж вони були ще кілька десятиліть років тому, коли переважно регламентувалися суспільством. Сучасна людина вільніша у своєму ставленні до часу, у виборі часу для навчання, освоєння професій, створення сім'ї, народження дітей і т.п. В той же час ця свобода передбачає і відповідальність самого індивіда за успішність власного життя, самореалізацію та самоактуалізацію. Успішність людини тісно пов'язана із вмінням керувати власним часом, розподіляти, планувати, контролювати його, передбачати розвиток майбутніх подій.

Здатність людини до передбачення майбутніх подій та дій з випередженням у часі завжди привертала увагу психологів, адже вона прямо стосується ефективності організації індивідом власного життя, пристосування до життя в соціумі, впливу на навколишній світ та інших людей. Навчальними програмами не було передбачено формування вміння структурувати потреби, мотиви та дії, прогнозувати майбутнє, ставити цілі, планувати дії, яке стає життєво необхідним для успішного самостійного життя. Перед нами постало питання, як з цим завданням справляються сучасні молоді люди, зокрема, ті з них, що стоять перед вибором подальшого життя.

Мета статті – представити результати експериментального вивчення зв'язку часової перспективи та здатності прогнозувати (конструювати та моделювати)

власне життя у нинішніх випускників.

Аналіз досліджень та публікацій з цієї проблеми. Традиційно суцільний процес життя умовно поділяють на минуле, теперішнє і майбутнє. Вперше поняття «майбутня часова перспектива» науково обґрунтували К. Левін і Л. Франком. К. Левін вважав часову перспективу – несвідомим процесом, в якому неперервний потік особистого і соціального досвіду розподіляється за часовими рамками, які допомагають впорядковувати, узгоджувати та надавати подіям сенсу [4]. На думку К. Левіна, майбутня часова перспектива є своєрідною самопроєкцією людини в майбутнє та відображає всю систему її мотивів, виходячи за межі наявної мотиваційної ієрархії. Тоді як Л. Франк, вказаний феномен, пов'язує з ціннісним баченням людиною довілля і вважає, перспективу майбутнього детерміновану теперішнім особистості. З його точки зору, майбутня часова перспектива повинна розглядатися разом із минулим та теперішнім індивіда, як цілісний конструкт.

Цілісне, об'єктивне сприймання й осмислення власного життєвого шляху, зокрема, адекватне ставлення до майбутнього вважається одним з найважливіших критеріїв розвитку особистості, її соціальної й психологічної зрілості (Г. Балл, Є. Головаха, Л. Карамушка, З. Кісарчук, І. Кон, О. Кронік, С. Максименко, В. Моляко, В. Москаленко, В. Панок, В. Рибалка, Т. Титаренко) [2].

Поняття «часової перспективи» отримало свій розвиток у працях Ж. Нюттена, який розглядав його в рамках теорії потреб та мотивації. Особливу увагу Ж. Нюттен приділяє перспективі майбутнього, яка пов'язана з намірами особистості, її плануванням та визначенням завдань [3].

Теоретична концепція Ф. Зімбардо, продовжує традицію К. Левіна, розглядаючи часову перспективу як фундаментальний процес індивідуального і соціального функціонування. Ф. Зімбардо та Дж. Бойд розглядають п'ять основних вимірів часової перспективи: позитивне та негативне минуле,

майбутнє, фаталістичне і гедоністичне теперішнє. Баланс перспектив передбачає помірно високий рівень орієнтацій на майбутнє, гедоністичне теперішнє і позитивне минуле, а також помірно низький рівень для негативного минулого і фаталістичного теперішнього [4].

Автори концепції стверджують, що вимірювана часова перспектива впливає на багато важливих суджень, рішень і дій. Наприклад, домінуючий вплив на поведінку індивіда може мати минуле через згадування подібних попередніх ситуацій, співвідношення затрат і винагород минулого рішення. Ці спогади можуть бути ностальгічними і позитивними, або ж сумними, травматичними і негативними, і вони можуть відтворюватися точно або ж спотворюватися. Таке фокусування на минулому може значно впливати на інтерпретацію і відповідь на теперішню ситуацію життя. Для інших прийняття рішення може залежати від антиципацій і очікувань, сконструйованих через уявне подовження теперішнього у майбутнє, а також підрахунку витрат у актуальній ситуації та можливих винагород у майбутньому. Індивідуальна тенденція акцентувати ту чи іншу часову рамку виробляє стійке часове уподобання, внаслідок якого деякі індивіди будуть більше орієнтовані на майбутнє, інші більше орієнтовані на теперішнє чи минуле. Однак поєднання часових орієнтацій буде адаптивним і оптимальним для психологічного і фізіологічного здоров'я індивіда лише у випадку гнучких переходів від однієї часової орієнтації до іншої в залежності від вимог ситуації, наших потреб і цінностей [2, 4].

Для нашого дослідження цікавою також є точка зору В. Ленса, який виділяє два аспекти часової перспективи майбутнього життя – когнітивний, пов'язаний з передбаченням майбутніх подій і плануванням діяльності, та афективний – що відображає емоційну настанову людини що до свого майбутнього [2]. Життєва перспектива – це потенційні можливості особистості, які виникли в минулому, об'єктивно складаються в теперішньому та передбачувано можуть проявитися в

майбутньому.

Підлітки, з притаманною їм нестабільністю поведінки, часто мають деформовані уявлення про свою життєву перспективу, вони демонструють байдужість до майбутнього, відсутність образів майбутнього, небажання про нього думати. Тому вони живуть теперішнім, бажаючи отримати від нього максимум задоволення та розваг. Вони не мріють про професію, не будують планів на майбутнє. Відсутність розвиненої часової перспективи в підлітковому віці становить причину почуття безнадійності, самотності [5].

Як зазначає Л. О. Регуш, багато підлітків переживають «зараз» як «завжди», і якщо їм зараз з якихось причин погано, то вони думають, що погано їм буде завжди. Єдиний вихід із такої ситуації для них – самогубство. Дослідження наркозалежних показали, що для всіх їх характеризує відсутність цілей, як часового орієнтиру в житті [5].

Таким чином, орієнтації на майбутнє виступають регулятором самосвідомості підлітка, роблять його активним, більш мобільним і організованим. Недарма ще Л. С. Виготський наголошував, що підлітка характеризує не слабкість волі, а слабкість цілей [2].

Якісна відмінність підліткового та юнацького віку полягає у ставленні до майбутнього. Аналізуючи кризу підліткового віку, Л. І. Божович наголошує на її неоднорідності з точки зору формування орієнтацій на майбутнє. Так, перша фаза характеризується виникненням здатності орієнтуватися на цілі, що виходять за межі сьогоdnішнього дня, а друга – усвідомленням свого місця у майбутньому, тобто зародженням життєвої перспективи. Тому підліток ставиться до завтрашнього дня з позиції сьогоdnішнього, а юнак – до сьогоdnішнього дня з позиції завтрашнього [6].

Уявлення про час у юнацькому віці є досить неоднорідними. Почуття незворотності часу часто межує з небажанням помічати його плинність,

суб'єктивне відчуття віку може змінюватися, індивідуально-психологічні проблеми переплітаються з морально-філософськими. Складність процесу формування часової перспективи в цьому віці полягає ще й у тому, що саме в юнацтві фіксуються найнижча задоволеність смыслом життя, найгостріша невпевненість у собі, переживається тяжкий стан загальної невизначеності. Людина опиняється на порозі нового, самостійного життя, відчуває незвичний тягар відповідальності за кожен свій крок, хоче зрозуміти своє призначення, відчувати куди саме слід рухатися, що робити [6]. Часто це стає причиною того, що молоді люди сприймають своє майбутнє доволі похмурим. Наразі нагальність вибору, який має різко змінити майбутнє, впливає на переживання часу власного життя, на осмислення минулого, усвідомлення теперішнього та очікування від майбутнього, турбує багатьох випускників навчальних закладів.

В результаті аналізу попередніх розвідок було з'ясовано важливість досліджень даної проблеми для психологічної науки, оскільки жодна сфера життя не існує поза часовим фактором. Достатньо розвинена прогностична функція допомагає сучасній людині впорядкувати життя і досягти в ньому певних успіхів, сприяє зменшенню тривоги за майбутнє та власний вибір. Ймовірно, проблема структурування життєвих цілей і планів, мотивів та дій залишатиметься актуальною ще тривалий час.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих результатів. Ми припустили, що прогнозування (конструювання, моделювання) власного життя та характер очікувань від нього залежить від особливостей часової перспективи людини. Для перевірки даного припущення нам потрібно було вивчити особливості переживання часу та здатність до аналізу власного життя, характер їхніх очікувань, вміння ставити цілі, та планувати свій час випускників.

Для експерименту було вибрано методики Ф. Зімбардо ZTP1 та «Листок

самоаналізу» Т. Рябовол і Л. Скаби.

Опитувальник ZPTI містить 5 шкал часової перспективи. Перший фактор – *Негативне минуле* – відображає загальне негативне, відразливе сприйняття власного минулого. Завдяки реконструктивній природі минулого, таке негативне відношення може бути обумовлене як справжнім досвідом неприємних чи травмуючи моментів, так і негативною реконструкцією минулих ситуацій, або ж поєднанням обох варіантів. Другий фактор – *Гедоністичне теперішнє* – відображає гедоністичне, ризиковане ставлення до власного часу життя і передбачає насолоду моментом, незважаючи на подальші наслідки своєї поведінки. Третій фактор – *Майбутнє* – вимірює загальну майбутню орієнтацію. Ця шкала передбачає, що у поведінці домінує докладання зусиль заради поставлених цілей і можливих винагород у майбутньому. Четвертий – *Позитивне минуле*. На відміну від першого фактору, який передбачає травму, біль і жаль, цей фактор відображає тепле, сентиментальне відношення до минулого, коли минулий досвід та час бачаться приємними, «крізь рожеві окуляри» і з ноткою ностальгії. Останній, п'ятий фактор – *Фаталістичне теперішнє* – виявляє фаталістичне, безпомічне відношення до життя, індивіди з такою часовою орієнтацією вірять в долю і впевнені, що не можуть впливати ні на теперішні, ні на майбутні події свого життя.

Дослідницька напівпроективна методика «Листок самоаналізу» (спочатку розроблена Т. Рябовол та Л. Скабою для психокорекційного та та формуючого впливу) в даному експерименті була використана для вивчення здатності до прогнозу. Даний інструмент дає можливість визначити якісні характеристики взаємодії з часом, в основному, з минулим та майбутнім а та, опосередковано, ставлення учня до теперішнього. Методика також допомагає усвідомити помилки та уроки пережитих подій, сприяє становленню відповідальності за своє життя та допомагає розвивати вміння керувати ним. Методика не

претендує на статус психодіагностичної.

Опитування за її допомогою можна проводити як в групі, так і індивідуально. Учні аналізують певний період свого життя, попередні півроку та вказують найбільш значимі для них події. Визначають, хто або що найбільше впливало на хід цих подій. На що вони витрачали час та як його розподіляли, чому? Які справи, дії були продуктивними, а які навпаки виявились даремною тратою часу і зусиль? В чому причина більшості зривів та невдач, а що допомогло досягти успіху? Які висновки варто зробити на майбутнє, що сприятиме досягненню успіху? Останнім завданням підліткам пропонується запланувати події, на які хотілось би або потрібно витратити найбільше часу. Написати про важливість вказаної події для себе, коли це буде здійснено та що (яку користь) в результаті цього отримає учень?

В експерименті брали участь учні 9-х та 11-х класів гімназії «Ерудит» Таращанського НВК, опитуванням було охоплено вибірку із 45 учнів. Всі анкети було прийнято до розгляду.

Відповіді старшокласників вказують на те, що в них домінує часова перспектива позитивного минулого – 82%, тоді, як загальне негативне сприйняття минулого відзначено у 18%. Часова перспектива майбутнього притаманна 45% опитаних. Сприйняття теперішнього розділилося таким чином: гедоністичне теперішнє, тобто, ризиковане та легковажне ставлення до часу та життя, задоволення в сьогоднішні за відсутності турботи про майбутні наслідки виявлено у 20% респондентів. Велика група дітей (80%) сприймає теперішнє як фаталістичне. Це можна пояснити тим, що випускники 11-х класів сьогодні повинні здавати ЗНО, яке призначено для них ззовні (МОН України), від його результатів буде залежати їх майбутнє. Учні ж, які закінчують 9-й клас, мають вибирати, де продовжувати навчання: у гімназії, чи вступати до коледжів. Часто цей вибір їх змушують робити батьки, що й стає причиною фаталістичного

переживання теперішнього часу.

Порівнюючи переживання часу старшими підлітками (учні 9-х класів) та молодшими юнаками (учні 11-х класів) бачимо деякі відмінності, що проілюстровано в таблиці.

Таблиця

Порівняння особливостей часової перспективи учнів 9-х та 11-х класів

Часова перспектива	Учні 9-х класів (кількість, %)	Учні 11-х класів (кількість, %)	У всій вибірці (кількість, %)
Минуле негативне	6 (26%)	2 (9%)	8 (18%)
Минуле позитивне	17 (74%)	20 (91%)	37 (82%)
Теперішнє гедоністичне	7 (30%)	2 (9%)	9 (20%)
Теперішнє фаталістичне	16 (70%)	20 (91%)	36 (80%)
Майбутнє	9 (39%)	11 (50%)	20 (45%)

Порівняння показників свідчить, що негативного сприймання минулого у 11-класників менше, ніж у випускників 9-х класів, така ж тенденція спостерігається стосовно рівня гедоністичного теперішнього. Щодо ж до позитивного минулого, як і думок про майбутнє – їх показники вищі у старших учнів. Ймовірно, це свідчить на користь процесів реконструкції минулого досвіду, переоцінки цінностей та очікувань, а також прогнозування (конструювання та моделювання) майбутнього.

Перевірку впливу переживання позитивного чи негативного минулого на сприйняття процесу життя, як цікавого, емоційно-насиченого, сповненого смислу та життєвих цілей, ми здійснювали з допомогою методів математичної статистики. Зокрема, універсальний критерій фішера, застосований для обчислення експериментальних даних становить $\phi^*_{емп} = 2,497$ і для цієї вибірки потрапляє у «зону значимості». А це доводить статистично значиму різницю між групами учнів з позитивним та негативним минулим. Це підтверджує думку про те, що учні, які мали позитивне минуле ставляться до процесу життя як цікавого та

сповненого смислу. І, навпаки, у випускників з негативним минулим зафіксовано нижчий рівень осмислення процесу життя.

Також з допомогою коефіцієнта Фішера було проаналізовано особливості сформованості життєвих цілей в учнів з часовою перспективою майбутнього. Тут значення коефіцієнта $\varphi_{\text{емп.}}^* = 3,813$ – цей результат також свідчить про статистично значиму різницю між групами для даної вибірки та доводить, що учні, які мають орієнтацію на майбутнє чітко формулюють життєві цілі. Відповідно, випускники, у яких не проявляється часова перспектива майбутнього не мають чітко сформованої мети.

Результати дослідження за методикою «Листок самоаналізу» показують, що найчастіше згадувані випускниками події стосуються: спілкування з друзями, рідними, новими знайомими; поїздок в табір, на екскурсії, в інші міста та країни; відпочинку, свят, організації якихось заходів, участі в змаганнях, конкурсах, роботи та допомоги рідним у домашніх справах і проблем зі здоров'ям. Практично всі учні 11-х класів так чи інакше згадують про свою підготовку до ЗНО, вказують на важливість для подальшого життя успішного складання тестів. Учні 9-х класів також переймаються державною підсумковою атестацією та вибором майбутньої фаху, однак, тільки частина їх (37%) точно впевнені у своєму виборі та твердо вирішили здобувати майбутню професію.

Аналіз результатів опитування показав, як розподіляється сприймання часу учнями випускних класів. Отже, найчастіше у відповідях учні описують позитивне минуле в-цілому це (44) 88%, серед учнів дев'ятих класів (26) 89,7%, серед одинадцятикласників – (18) 85,7%. Негативне минуле також присутнє у сприйманні 11 дітей з усієї вибірки випускників, воно виявилось у 7 учнів (24,1%) 9 класів та 4 учнів (19%) 11-х класів. Спрямованість у майбутнє відзначають 68% всіх випускників, думають про це (18) 62% дев'ятикласників, серед учнів одинадцятих класів таких – (16) 76,2%.

Про бажання отримувати усе можливе задоволення від нинішнього моменту йдеться у відповідях 5-ти учнів, з них три дев'ятикласники та два випускники 11-х класів, це відповідно – 10,3 та 9,5%. Про ставлення до власного життя та часу як незалежного від них, як такого, на яке має вплив доля, фатум, зовнішні нездоланні обставини, йдеться у відповідях шести учнів-випускників, трьох з дев'ятих та стільки ж – з одинадцятих класів. Саме вони зазначали у своїх відповідях, що ніяк не могли впливати на ті події, які відбувалися з ними в минулому. Ймовірно, що гедоністичне ставлення до життя – це або «залишки з дитинства», особистісна незрілість, притаманна більшості маленьких дітей, або певна компенсація, психологічний захист, які виникають у відповідь на життєву ситуацію, що не піддається контролю.

У 4-х, з опитаних нами випускників, гедоністичне та фаталістичне ставлення пов'язане з відсутністю спрямованості в майбутнє, тут ми маємо право говорити саме про особистісну незрілість беручи до уваги їхні відповіді на інші питання. У двох випускників фаталістичне майбутнє пов'язане з негативним минулим. Ще п'ять випускників, хоч і покладаються на долю більше, ніж на самих себе, проте вірять в її прихильність до себе. У них фаталістичне сприймання поєднане з позитивним ставленням до минулого.

Важливим показником нашого дослідження є здатність випускників ставити цілі в житті та планувати його. Як показав аналіз відповідей планувати та ставити чіткі власні цілі здатні 78% всіх опитаних випускників, серед них 75,9% дев'ятикласників та 95,2% учнів 11-х класів. В той же час не здатні планувати своє життя та ставити перед собою цілі 24,2% випускників 9-х класів та 4,8% учнів 11-х класів. Частина опитаних учнів є більш раціональними і доволі серйозно ставиться до структурування свого майбутнього, вони пишуть тільки про плани та цілі – це 20,6% учнів 9-х та вже 61,9% випускників 11-х класів.

Безперечно, в житті людини мають бути не тільки плани та цілі, а ще й мрії

та бажання, адже вони є основою того, що потім втілюється в життя. У відповідях 79,4% дев'ятикласників та 38,1% одинадцятикласників переважають бажання та мрії, ці показники свідчать про зростання у гімназистів рівня раціональності з віком.

Також суттєвим для дослідження здатності до самоаналізу є блок питань про причини життєвих помилок та невдач. Серед усього різноманіття відповідей опитувані нами учні найчастіше вказували на такі причини помилок на невдач:

- неухажність в діях та вчинках;
- необережність, необдуманість, імпульсивність;
- неслухняність та нестриманість, впертість;
- недостатньо наполегливості та лінь, одноманітність життя;;
- мало приділеного справі часу, нераціональний розподіл часу;
- неправильний вибір пріоритетів, неусвідомлення важливості справи;
- невпевненість в собі, несамостійність;
- довірливість, невміння відмовляти;
- негативні спогади, які псують настрій та бажання щось робити;
- невміння порозумітися з іншими людьми та самовпевненість;
- сварки з рідними та друзями;

У приведених судженнях можна прослідкувати як власні, так і батьківські чи суспільні оцінки поведінки та життєвих успіхів випускників. Окремі з них надто емоційні та критичні, інші доволі розсудливі. Вони свідчать про право на помилку, та вказують на спосіб її виправлення, а не просто критикують та засуджують особистість цілком. Їхнім логічним продовженням є відповіді на питання про уроки, які надали їм пережиті події.

Випускники вказують, що саме аналіз подій дозволив їм ще раз пригадати важливі моменти прожитого та усвідомити, чому вони навчилися. Здебільшого уроки в кожного свої, відповіді випускників доволі різноманітні, що свідчить про їх

серйозне та вдумливе ставлення до самоаналізу власного життя та необхідність такої роботи для розвитку особистості. Кожен учень визначає для себе ту сферу чи напрямок, що потребують вдосконалення. Умовно серед них можна визначити: когнітивну, емоційно-вольову, мотиваційну, сферу поведінки та взаємин з іншими людьми. Для підтвердження вище сказаного приведемо приклади цих суджень:

-«визначити свої пріоритети», «бути уважнішим» «аналізувати минуле та не повторювати помилок», «обдумувати вчинки», «думати про наслідки своїх дій та вчинків»;

-«не бути надто довірливим», «не боятися, бути собою», «навчитись стримуватись», «заставляти себе працювати», «мотивувати себе», «бути доброзичливим», «бути оптимістом», «навчитись радіти кожному дню», «не зловживати алкоголем»;

- «зміцнити характер», «бути більш рішучим», «покладатися на себе», «відповідати за свої вчинки», «розвиватись»;

- «спілкуватись», «знайомитись з новими людьми», «працювати на себе», «навчитись слухати батьків та інших людей», «більше спілкуватися з рідними»;

Не менш важливим аспектом життєвих уроків, описаних випускниками, є їх «взаємини з часом». Варто вказати, що одинадцятикласники згадують про це майже втричі частіше (42,9% відповідей), ніж випускники 9-х класів (у 13,8%). Серед їхніх відповідей найчастіше зустрічаються такі: «правильно планувати час та вчинки», «виділяти більше часу для досягнення мети», «керувати часом», «менше часу проводити в соціальних мережах», «робити все вчасно», «працювати та відпочивати рівноцінно».

Висновки. Дослідження дало можливість уточнити феноменологію життєвої перспективи та функції прогнозу. Феномени «життєвої перспективи» та «функції прогнозу» тісно пов'язані зі здатністю особистості структурувати і в такому

вигляді засвоювати життєвий досвід.

Дослідження підтвердили кількісну та якісну відмінність підліткового та юнацького віку полягає у ставленні до часу. Перехід від підліткового до юнацького віку в нормі пов'язаний із різкою зміною внутрішньої позиції, коли звернення в майбутнє стає головною спрямованістю особистості. І проблеми професійного вибору, побудови життєвого шляху стають пріоритетними, саме навколо них організується діяльність випускників. Саме орієнтація на майбутнє, яка включає наявність цілей, планів та спрямованість поведінки на їх реалізацію, сприяє старанності, ретельності та відповідальності. Такі учні переконані в особистих здібностях можуть успішно долати життєві негаразди, добре прогнозують розвиток ситуації і вміють надавати сенс своїм діям завдяки розумінню майбутнього.

А сприйняття власного минулого досвіду як негативного і травматичного та фаталістичне ставлення до теперішнього є перешкодою на шляху формування особистісного потенціалу. Спрямованість частини опитаних на гедоністичне теперішнє, бажання отримати насолоду від моменту без жалю про подальші наслідки своєї поведінки формують у них безвідповідальне ставлення до життя. Натомість перспектива позитивного минулого є значним життєвим ресурсом та основою високої оцінки якості свого життя.

Отримані результати окреслюють перспективи подальших досліджень закономірностей та особливостей розвитку і формування часової перспективи, функції прогнозу та інших важливих чинників смислової сфери.

Список використаних джерел

1. Малиненко Т.І. Психологічні особливості процесу цілепокладання у керівників вищих навчальних закладів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : 19.00.01 / Т.І. Малиненко. – О., 2005.

2. Панок В.Г., Рудь Г.В. Психология жизненного пути личности: Монография. – К.: Ника-Центр, 2006- 280 с.
3. Подкоритова Л.О. Поняття «антиципація», «передбачення», «прогнозування»: спільне й відмінне / Л.О. Подкоритова // Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. пр. Ін-ту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / за ред. С.Д. Максименка. – Т. X, част. 1 – К., 2008 – С. 352–358.
4. Рева М.М. Особливості життєвої перспективи в підлітковому та юнацькому віці / М.М Рева// Психологія і особистість. 2015. № 2 (8) Ч. 1 С. 126
5. Реруш Л.А. Психология прогнозирования: успехи в познании будущего/ Л.А. Реруш – СПб.: Речь, 2003. – 352 с.
6. Титаренко Т.М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності / Т.М. Титаренко. – К. : Либідь, 2003. – 376 с.

Spysok vykorystanykh dzherel

1. Malynenko T. I. Psykholohichni osoblyvosti protsesu tsilepokladannia u kerivnykiv vyshchych navchalnykh zakladiv : avto-ref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. psykhol. nauk : 19.00.01 / T. I. Malynenko. – O., 2005.
2. Panok V.H., Rud H.V. Psykholohyia zhyznennoho puty lychnosti: Monohrafiya. - K.: Nyka-Tsentr, 2006- 280 s.
3. Podkorytova L.O. Poniattia «antytypatsiia», «peredbachennia», «prohnozuvannia»: spilne y vidminne / L.O. Podkorytova // Problemy zahalnoi ta pedahohichnoi psykholohii : zb. nauk. pr. In-tu psykholohii im. H.S. Kostiuks APN Ukrainy / za red. S.D. Maksymenka. – T. X, chast. 1 – K., 2008 – S. 352–358.
4. Reva M.M. Osoblyvosti zhyttievoi perspektvy v pidlitkovomu ta yunatskomu vitsi / M.M Reva/ Psykholohiia i osobystist. – 2015. № 2 (8) Ch. 1 S. 126
5. Rehush L.A. Psykholohyia prohnozyrovanyia: uspekhy v poznanny budushchoho/ L.A. Rehush – SPb.: Rech, 2003. – 352 s

6. Tytarenko T.M. Zhyttievyi svit osobystosti: u mezhakh i za mezhamy budennosti / T.M. Tytarenko. – K. : Lybid, 2003. – 376 s.

Riabovol, T.A. Time perspective as a condition for prediction function development in late adolescence. *The article presents the empirical study of school graduates' time perspective and its influence on their ability to predict their own lives. The features of modern high school students' time perspective and their ability to predict has been researched. The experiment has confirmed existence of links between adolescents' prognostic function and their time perspective. The time perspective influence on development of the prognostic ability, planning and their lives constructing has been examined. Such links are different at early and late adolescents. The research confirms that absence or weakness of these abilities causes complicated experiences for an unformed person in a situation of cardinal choices. The experiment has revealed adolescents' qualitative characteristics of perception and comprehension of the past and present and expectations for the future. The study used a new technique called "Sheet of self-analysis", developed by T. Ryabovol, L. Skyba. It can be used as a questionnaire and as a psychological corrective tool.*

Key words: *adolescents, time perspective, prognostic function, integrity, planning, critical thinking, life choices.*

Відомості про автора

Рябовол Тетяна Анатоліївна, старший науковий співробітник лабораторії психології дезадаптованих неповнолітніх Інституту психології ім. Г.С. Костюка
Ryabovol, Tatyana Anatolievna, a senior researcher at the Laboratory of Psychology maladjusted juveniles G. Kostiuk Institute of Psychology, Kiev

E-mail rta2008@ukr.net

УДК 378.011.3-051:364.43

Расевська Я.М.